

Mira Menac-Mihalić
Filozofski fakultet u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

PROBLEMI IZRADE VIŠEDIJALEKATNOGA FRAZEOLŠKOG RJEČNIKA

Problem odabira uopćenog frazema razmatra se na fonološkoj i morfološkoj razini. Na leksičkoj razini problem je pod kojom će se ključnom riječi obrađivati frazem koji u raznim govorima ima različite izraze za iste sadržaje. Razmatra se pitanje treba li u tijelu članka navesti odgovarajući frazem književnoga jezika (ako postoji).

0. Pod pojmom višedijalektnoga frazeološkog rječnika podrazumijevam rječnik frazema skupljenih u punktovima jednoga od naših narječja (navode se primjeri za kajkavski). Taj bi se pojam mogao promatrati i u značenju višenarječnoga rječnika, ali u tom slučaju pojavljuju se problemi drugoga tipa pa o tome ovom prilikom neću govoriti.

Uz pomoć nekoliko generacija studenata Kroatistike Filozofskog fakulteta u Zagrebu prikupljala sam i istraživala frazeme u stotinjak hrvatskih govora. Ovdje rad oprimjerujem samo građom skupljenom u tridesetak kajkavskih punktova.

Od mnogobrojnih problema koji se nameću pri leksikografskoj obradi tako složene građe ovdje ćemo spomenuti samo nekoliko: problem odabira uopćenoga leksema i uopćenoga frazema na fonološkoj (*hititi v ogenj; jogenj*) i morfološkoj razini (*prešla baba s kolači/kolačmi/kolačima*).

Na leksičkoj razini obraća se pozornost na problem pod kojom će se ključnom riječi obrađivati frazem koji u raznim govorima ima različite izraze za iste sadržaje (*igrati se z jognjem/vatrom*).

Razmatra se pitanje treba li u tijelu članka navesti odgovarajući frazem književnoga jezika (ako postoji).

1.1. U vezi s terminom *uopćeni leksem* i *uopćeni frazem*, moram reći da postoje drukčiji prijedlozi. Po uzoru na *arhileksem* (Moguš 1985:327) mogli bismo govoriti o *arhileksemu* i *arhifrazemu*. Odlučila sam se ipak za termin *uopćeni frazem* jer smatram da ne izaziva konotacije o »pretpostavljenom praobliku« (Moguš

1985:327), nego je jasno da se radi o obliku koji je (češće) potvrđen u kajkavskom, a iz njega »se mogu izvesti i drugi [...] potvrđeni oblici istoga sadržaja« (Moguš 1985:327).

1.1.1. Posebne natuknice za potvrđene lekseme koji se fonološki ili fonetski razlikuju od uopćenoga u jednim će se slučajevima navoditi na njihovim abecednim mjestima s uputnicom na uopćeni leksem,

1.1.2. a u drugim će se slučajevima neka pravila odrediti u predgovoru.

1.1.1. Tako će na uopćeni leksem *črv* biti upućeni potvrđeni leksemi *červo*, *crv*, a s druge će se strane

1.1.2. određenja o tome da se uopćeni leksem donosi bez oznake obezvučenja na kraju riječi naći u predgovoru, na taj način izbjeći će se velik broj uputnica (u ovom bi to slučaju trebali biti *črf*, *crf*, *čerf*).

CRV v. ČRV

ČERV v. ČRV

ČRV

črvi jeju *koga* • **crvi** jedu *koga* = umro je, mrtav je: *Jeju ga črvi* (Veleškovec).

delati/raditi kak črv/črvek • **raditi kao crv** = marljivo, puno, neumorno raditi: *Dela kaj črv* (Brezje). *Diela kak črv* (Ivanec). *Dela kaj crf* (Donja Dubrava). *Deloti ko červo* (Rinkovec). *Delati kak/ko črv* (Samobor). *Radi kak črv* (Varaždin). *Delati kak črv* (Zabok).

dosaden kak črv • **dosadan kao crv** = jako dosadan: *Dosadan si ko črv* (Ivanec). *Dosaden si kaj črv* (Vrhovljan).

imeti črva/črve v riti // črvi su v riti / guzici komu • **imati crva / crve** u stražnjici / guzici = biti nemiran / nestrpljiv: *Ima červe v riti* (Ivanec). *Nemirni je ko da ima červe* (Ivanec). *Imeti čerova v reiti* (Rinkovec). *Imeti črova v riti* (Veleškovec).

rovati kak črv • **svrdlati kao crv** = dosađivati: *Rovaš kak črv kak si nemiren* (Oborovo). *Sviedroti ko čerf* (Rinkovec).

siten kak črv • **sitan kao crv** = jako mali / sitan: *Siten kak črf* (Sveti Martin).

srečen kak mali črv / črvek = jako sretan; vrlo veseo: *Srečen kak mali črv* (Brezje).

vreden / maren kak črv • **vrijedan / radin kao crv** = jako marljiv, radišan, vrijedan: *Maren je kak črv* (Oborovo). *Vreden si kak crv* (Samobor). *Vrieden je ko črv* (Veleškovec). *Vreden si kakti črv* (Zabok).

vreden kak črv v kamenu • **vrijedan kao crv u kamenu** = jako lijen: *Vreden si kak crv v kamenu* (Samobor).

U predgovoru će isto pisati da se kao uopćeni frazem ne donosi onaj sa smoglasničkim pomakom niti diftongacijom, što znači da će npr. iza uopćenoga leksema *dlaka* slijediti primjeri s leksemima *dlaka* i *dloka*, a *dloka* se neće naći na odgovarajućem abecednom mjestu kao natuknica s uputnicom:

DLAKA

biti bez / ne imeti dlake na jeziku • **biti bez / nemati dlake na jeziku** = jasno izricati svoje mišljenje: *Una je bez dlake na jeziku!* (Brezje). *Nema dlake na jeziku* (Donja Dubrava). *Nema dlake/glake na jeziku* (Gornja Stubica). *Oan niema dlake na jeziku* (Ivanec). *Ne imeti dlake na jeziku* (Koprivnica). *Nemaš glake na jeziku* (Oborovo). *On je bez dlake na jeziku* (Prelog). *Bez dloka no jeziku* (Rinkovec). *On nema dlake na jeziku* (Samobor). *Nemaš dlake na jeziku* (Sveti Martin)

na Muri). *On nema dlake na jeziku* (Šemnica Gornja). *Bez dlake na jeziku* (Varaždin). *Nema dlake na jeziku* (Varaždin). *Biti bez dlake na jeziku* (Veleškovec). *Nema dlake na jeziku* (Zasadbreg). *Ta nema dlake na jeziku* (Zagreb).

GLAKA v. DLAKA

Glaka će biti upućena na dlaka.

Iza uopćenoga leksema *kost* slijede primjeri s *kost* i, s diftongacijom, *kuost*, a na odgovarajućem abecednom mjestu neće se naći *kuost* kao natuknica s uputnicom:

KOST

[sama] *kost i koža* • [sama] *kost i koža* = jako mršav: *Kost i koža* (Brezje). *Kost i koža* (Donja Dubrava). *On je kost i koža* (Gornja Stubica). *Tak je suhi, sama kuost i kuoža* (Ivanec). *Ona ti je sama kost i koža* (Koprivnica). *Kak to zgleđi, am je sama kost i koža* (Oborovo). *On je kost i koža* (Prelog). *En ja sumo kuost i kuožo* (Rinkovec). *Biti kost i koža* (Samobor). *Kost i koža od čoveka* (Struga Nartska). *On ti je sama kost i koža* (Sveti Martin na Muri). *On je sama kost i koža* (Šemnica Gornja). *Sama kost i koža* (Varaždin). *Biti sama kuost i kuoža* (Veleškovec). *Kost i kauža* (Vrhovljan). *On ti je kost i koža* (Zabok). *Sama kost i koža* (Zagreb)

1.2. Analogno tome treba razmotriti problem odabira uopćenog leksema i frazema na morfološkoj razini.

Veći će dio morfoloških problema biti u odabiru uopćenog frazema, a manji u odabiru samoga uopćenoga leksema.

1.2.1. Kad je isti sadržaj u raznim govorima ostvaren različitim gramatičkim oblicima iste riječi, u uopćenom frazemu odlučujem se za jedan od njih: npr. za instrumental množine imenice muškog roda od potvrđenih oblika *kolači / kolačmi / kolačima* u uopćeni frazem ulazi najčešće potvrđeni *z kolači*.

BABA

prešla / (o)dišla baba z kolači • *prošla baba s kolačima* = prekasno je za što, propala je stvar, propuštena je prilika: *Dišla baba z kuloči* (Brezje). *Dišla baba z kolači* (Donja Dubrava). *Prešla baba z kulači* (Gornja Stubica). *Prešla baba s kolači* (Ivanec). *Prešla baba z kolači* (Koprivnica). *Prošla baba s kolačmi* (Oborovo). *Dišla baba z kolači* (Prelog). *Edešlo ja bobo s keloči* (Rinkovec). *Prešla baba s kolači* (Samobor). *Prešla baba z kolači* (Struga Nartska). *Dišla baba z kolači* (Sveti Martin na Muri). *Prešla baba z kolači* (Semnica Gornja). *Odišla baba z kolači* (Štrigova). *Prešla baba z kolači/kolačima* (Varaždin). *Prešla baba z kulači* (Veleškovec). *Prešla baba z kolači* (Zabok). *Prošla baba s kolačima* (Zagreb). *Dišla baba z koloči* (Zasadbreg).

1.2.2. Morfološke razlike u potvrdama nastale npr. zbog različitog oblika akuzativa jednine imenica muškoga roda za neživo, koji se oblikom može podudarati s genitivom ili s nominativom, vidljive su i u uopćenom frazemu:

JEZIK

imeti (đugi) jezik (đugoga) jezika / jezičinu (kak krava rep/repa) • *imati (dug) jezik / jezičinu (kao krava rep)* = biti brbljav: *Imaš tak đugoga jezika, kaj krava repa* (Brezje). *Ima jezika kaj krava repa* (Donja Dubrava). *Ima dogi jezik* (Ivanec). *Ima jezik ko krava rep* (Ivanec). *Imaš jezik kaj krava rep/repa* (Koprivni-

ca). *Imaš jezik kak krava rep* (Oborovo). *Imu dugi jazik ko krovo rap* (Rinkovec). *Imaš jezika kak krava repa, sikaj mlatiš* (Samobor). *Ima jezik kak krava rep* (Samobor). *Imaš dugi jezik* (Šemnica Gornja). *Imaš jezik kak krava rep* (Šemnica Gornja). *Imaš jezik kolkak krava rep* (Varaždin). *Imaš dugi jezik* (Varaždin). *Imeti jezik ko krava rep* (Veleškovec). *Ima jezik ko krava rep* (Vinica). *Ima jezik kaj krava rjeap* (Vrhovljan). *Dugi jezik ko krava rep* (Zabok). *Ima jezik ko krava rep* (Zagreb). *Ima jezika kaj krava repa* (Zasadbreg).

2. Na leksičkoj razini problem je pod kojom će se ključnom riječi obrađivati frazem koji u raznim govorima ima različite izraze za iste sadržaje (*igrati se z jognjem / vatrom*).

Jedna je od mogućnosti da se frazem odredi sa svim potvrđenim izrazima, a onda se pod raznim natuknicama navode primjeri, dok uopćeni frazem, donoseći sve mogućnosti, zapravo povezuje frazeme. Evo nekoliko uopćenih frazema i primjera u rečenicama s ključnom riječju *jogenj* i *vatra*:

JOGEN

biti / najti se med dve vatre / dva jognja • biti / naći se između dvije vatre = biti u dvostrukoj opasnosti, nevolji: *Biti ko med dvo juognja* (Rinkovec). *Ko do som med dvo juognja* (Rinkovec).

biti (kak) (živi) jogenj • biti kao živa vatra = biti živahan; biti opasan: *Oan je živi agenj* (Ivanec). *Beži čim dale od nejga, on ti je kak jogen* (Oborovo).

goreti kak jogenj = imati visoku temperaturu: *Goriš kak jogen* (Oborovo).

hititi koga v ogenj • gurnuti koga u vatru = staviti koga u neugodnu situaciju, zaposliti koga teškim / hitnim poslom: *Hiti ga v ogenj* (Veleškovec).

igrati se z jognjem / z vatrom • igrati se vatrom = izlagati se opasnosti: *Naj se z ogjom igrati, boš se v noči posco* (Brezje). *Z ogjom se ne za igrati* (Brezje). *Igroš sa juognjem* (Rinkovec). *Nej se treba igrati z ogjom* (Sveti Martin na Muri). *Naj se z ogjom igrati* (Zasadbreg).

vruč kak jogen = s visokom temperaturom: *Vruč si kak jogen* (Oborovo).

VATRA

biti / najti se med dve vatre / dva jognja • biti / naći se između dvije vatre = biti u dvostrukoj opasnosti, nevolji: *Bil je med dvie vatre* (Ivanec). *Biti med dve vatre* (Samobor). *Našla si se izmed dve vatre* (Varaždin). *Biti između dve vatre* (Zagreb).

igrati se z jognjem / z vatrom • igrati se vatrom = izlagati se opasnosti: *Igraš se z vatrom* (Ivanec). *Igrati se z vatrom* (Koprivnica). *Naj se igrati z vatrum* (Oborovo). *Nemoj se igrati s vatrom* (Varaždin). *Ne igraj se s vatrom* (Zagreb).

Druga bi mogućnost bila da se pod češće potvrđenom natuknicom nađu potvrde za sve slučajeve, a da se uz rjeđe potvrđenu natuknicu nađe uputnica na prvu. Ista, prije navedena građa, složena je na drugi način:

JOGEN

biti (kak) (živi) jogenj • biti kao živa vatra = živahan; biti opasan: *Oan je živi agenj* (Ivanec). *Beži čim dale od nejga, on ti je kak jogen* (Oborovo).

goreti kak jogenj • imati visoku temperaturu: *Goriš kak jogen* (Oborovo).

hititi koga v ogenj • gurnuti koga u vatru = staviti koga u neugodnu situaciju: *Hiti ga v ogenj* (Veleškovec).

igrati se z jognjem / z vatrom • igrati se vatrom = izlagati se opasnosti: *Naj se z ogjom igrati, boš se v noči posco* (Brezje). *Z ogjom se ne za igrati* (Brezje). *Igraš se z vatrom* (Ivanec). *Igrati se z vatrom* (Koprivnica). *Naj se igrati z vatrum* (Oborovo). *Igroš sa juognjem* (Rinkovec). *Nej se treba igrati z ogjom* (Sveti Martin na Muri). *Nemoj se igrati s vatrom* (Varaždin). *Naj se z ogjom igrati* (Zasadbreg). *Ne igraj se s vatrom* (Zagreb).

vruč kak jogen = s visokom temperaturom: *Vruč si kak jogen* (Oborovo). v. VATRA biti / najti se med dve vatre / dva jognja

VATRA

biti / najti se med dve vatre / dva jognja • biti / naći se između dvije vatre = biti u dvostrukoj opasnosti, nevolji: *Biti med dvie vatre* (Ivanec). *Bil je med dvie vatre* (Ivanec). *Biti ko med dvo juognja* (Rinkovec). *Biti ko med dvo juognja* (Rinkovec). *Ko do som med dvo juognja* (Rinkovec). *Biti med dve vatre* (Samobor). *Našla si se izmed dve vatre* (Varaždin). *Biti između dve vatre* (Zagreb). v. JOGENJ igrati se z jognjem / z vatrom

3. Pitanje je treba li u tijelu članka navesti odgovarajući frazem književnoga jezika (ako postoji) kao i značenje. Argumenata ima i za i protiv. Odlučila sam se za navođenje odgovarajućeg frazema jer mi se činilo da je dobro zbog usporodljivosti. Ako pak mjesto predviđeno za odgovarajući frazem književnoga jezika ostane prazno, to će govoriti o posebnosti potvrđenih dijalektnih frazema. Osim toga, budući da radim i rječnike drugih dvaju naših narječja, upravo bi taj frazem, frazem književnoga jezika, bila poveznica među njima.

Literatura

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : Novi Liber, 1440 str.
- Bogović, Sanja. 1996. Frazeologija grobničkih govora. *Grobnički zbornik* (Rijeka), 341—362.
- Maresić, Jela. 1995. Mali frazeološki rječnik govora Podravske Sesveta. *Podravski zbornik* (Koprivnica), 219—236.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb : Školska knjiga. 808 str.
- Matešić, Josip. 1978. O poredbenim frazemima. *Filologija* 8, 211—217.
- Menac-Mihalić, Mira. 1998. Izrazi za 'malo' u čakavskim rječnicima. *Filologija* 30—31, 267—271.
- Menac-Mihalić, Mira. 2000. Frazemi s nazivima kukaca u hrvatskim govorima. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* XXVI, 179—195.
- Moguš, Milan. 1985. Nacrt za rječnik čakavskoga narječja. *Hrvatski dijalekto- loški zbornik* 7:1, 319—336.
- Turk, Marija. 1998. Frazeologija krčkih govora. *Govori otoka Krka*. Rijeka. 263—298.
- Vajs, Nada, Vesna Zečević. 1994. Frazeologija u rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *Filologija* 22—23, 175—185.

Popis kajkavskih punktova i studenata istraživača

1.	Brezje	Lidija Novak
2.	Buševac	Ana Horvačić
3.	Donja Dubrava	Renata Miser
4.	Donji Kraljevec	Dubravka Vidović
5.	Gornja Stubica	Vesna Čehulić, Tatjana Korman
6.	Gornji Mihaljevec	Romina Heđa
7.	Ivanec	Ana Friščić, Dejan Halamek
8.	Kamenički Vrhovec	Emina Špiranec
9.	Klenovnik	Marija Konjević
10.	Koprivnica	Asja Erdelji
11.	Oborovo	Ivana Vuzdar
12.	Otok	Kristina Vrane
13.	Peteranec	Asja Erdelji
14.	Prelog	Mirna Blažinčić
15.	Rinkovec	Mario Hranj
16.	Samobor	Mateo Čakanić, Natalija Fabić
17.	Samoborski Lug	Bernardica Horvat
18.	Struga Nartska	Lujza Živković
19.	Sveti Martin na Muri	Petra Rašperger
20.	Šemnica Gornja	Ivana Oraić
21.	Štrigova	Ines Novak
22.	Varaždin	Petra Kelemen, Sanja Štimac, Ivana Vidaček
23.	Veleškovec	Branka Vrbanec
24.	Vinica	Maja Emeršić
25.	Vrhovljan	Kristijan Novak
26.	Zabok	Daliborka Tuđa
27.	Zagreb	Jana Dodig, Željka Poldrugac
28.	Zasadbreg	Ines Novak

Problems in compilation of a multidialectal phraseological dictionary

Summary

The author defines a multidialectal phraseological dictionary, which is prepared in her authorship, as a dictionary of idioms collected in different points of Croatian vernacular (in this article Kajkavian examples are quoted). The author explains under which key word an idiom should be analysed, when it has in various speeches different expressions for the same meaning. The corresponding idiom of the standard language (if there is such one) should be quoted in the basic entry, which would be a connecting link with equivalent idioms in Čakavian and Kajkavian.

Ključne riječi: frazeologija, dijalektologija, rječnik, hrvatski, kajkavski
Keywords: phraseology, dialectology, dictionary, Croatian, Kajkavian